

УДК [37.015.31:7]:78

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В УКРАЇНІ**Л. М. Сбігнєва**

У статті розкрита сутнісна характеристика системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні. Обґрунтовано особливості розвитку системи музично-естетичного виховання у ХХ столітті, яке залишило в історії значний музично-педагогічний доробок із складними, багатозначними за своєю сутністю явищами. Розкрито, що в першій половині століття формувалася широка державна суспільна система позашкільної роботи, зростала кількість музичних і художніх шкіл, серед яких особливий статус отримали школи для обдарованих підлітків. Це був період історичних нововведень: складалась унікальна система музично-естетичного виховання, визначалися її основні форми і методи, завдання і способи взаємодії між загальною, додатковою і спеціальною освітою. Доведено, що система музично-естетичного виховання в Україні – це важлива частина освіти і виховання, в якій на основі діалектичної взаємодії матеріально-духовних компонентів національної української культури у процесі активної музичної діяльності молодими поколіннями засвоюється вітчизняна і світова музична культура та формується гуманістична культура особистості. Поняття «системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні» слід розуміти у двох значеннях, які тісно пов'язані між собою: як державно-адміністративна система та як педагогічний процес з виробленими принципами і методами виховання і навчання, в якому на основі тісної взаємодії цілісний комплекс різноманітних елементів музичного і естетичного

виховання спрямовується на розвиток музично-естетичної культури підростаючого покоління.

Ключові слова: *система музично-естетичного виховання, музична культура, позанавчальна та позашкільна музична діяльність, музична освіта, методика музичного виховання, дитяча музична творчість.*

Постановка проблеми. Формування української системи музично-естетичного виховання, здатної на основі сукупності вироблених у вітчизняній музичній педагогіці методологічних принципів, психолого-педагогічного обґрунтування, методичних документів здійснювати цілеспрямований, організований і контрольований процес музично-естетичної освіти, розвитку і виховання дітей на сучасному етапі є одним з найважливіших завдань.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні знайшли своє відображення в наукових працях В. Дряпки, Л. Коваль, Л. Кондрацької, Я. Кушки, Л. Масол, О. Михайличенка, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, В. Черкасова, Л. Хлебнікової, Г. Шевченко, О. Щолокової та інших. Сучасний стан національної системи музично-естетичного виховання потребує осмислення та вироблення стратегії розвитку, що буде відповідати вимогам, закладеним у державній концепції розвитку освіти України, стрижнем якої є розвивальна, культурологічна домінанта і спиратися на глибокі традиції українського музичного виховання.

Метою статті є дослідження сутнісної характеристики системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна система масового музично-естетичного виховання почала формуватися в першій половині століття. Прообразом сучасної системи музично-естетичного виховання стала своєрідна модель музичного виховання, яка була створена ще в кінці ХІХ – на початку ХХ століття в період завершення педагогічно-спрямованого етапу розвитку музично-естетичного виховання дітей і молоді в країні. Основу цієї моделі, в якій уже поєднувалися освітній, громадсько-просвітницький, композиторсько-виконавський, аматорський і фольклорний напрямки, склали елементарне музичне виховання, спеціальне професійне та побутове музично-естетичне виховання (Михайличенко, 2007). У складних умовах соціального і національного пригнічення йшов активний пошук методик музичного виховання, які б ґрунтувалися на основі національної української культури. Було визнано необхідність загальної музичної освіти дітей і молоді як одного з

ефективних засобів естетичного і морального виховання молоді, надруковано значну кількість літератури, де розглядалися питання змісту та форми музично-естетичної освіти та виховання (С. Миропольський, К. Вебер, В. Гурор, С. Булгаков, О. Касторський, К. Мазурін, О. Маслов, П. Щуровський, М. Вербицький та інші). С. Миропольським, який вважав естетичне виховання однією з «важливих і складних сторін системи людського виховання», була зроблена спроба розкрити сутність, зміст, принципи, методи і засоби музично-естетичного виховання. Ним було сформульовано завдання музично-естетичного виховання – розвиток естетичних почуттів, естетичних смаків, формування естетичного сприйняття (Рзаєв, 1997, с. 58–65).

Ідеї естетичного виховання Б. Асаф'єва, А. Бакушинського, Н. Брюсової, Н. Гродзенської, Н. Долманової, В. Єгіної, А. Кастальського, В. Каратигіна, Н. Ковіна, М. Леонтовича, С. Луначарської, С. Миропольського, М. Румер, С. Танєєва, В. Шацької, В. Фаворського, А. Шеншиної, Б. Яворського, на які і сьогодні спирається теорія і практика музичного виховання, в першій половині ХХ століття здобули офіційну підтримку та впливали на вирішення проблем масового музичного виховання у загальноосвітній школі, позашкільних і спеціальних музичних навчальних закладах. Формувалася широка державна суспільна система позашкільної роботи, визначалися її основні форми і методи. Зростала кількість музичних і художніх шкіл, серед яких особливий статус отримали школи для обдарованих підлітків. Це був період історичних нововведень: складалася унікальна система музично-естетичного виховання, формувалася широка державна суспільна система позашкільної роботи, визначалися її основні форми і методи, завдання і способи взаємодії між загальною, додатковою і спеціальною освітою (Баренбойм, 1969).

В українській школі першої половини ХХ століття, яка стала частиною загальної проросійсько-радянської культури, почали використовуватися єдині для СРСР плани і програми. Значна увага в музично-естетичній роботі була спрямована на залучення всіх дітей до музичної діяльності. Було розкрито самотність художньої творчості дітей та молоді різних соціальних прошарків та була усвідомлена роль мистецтва в духовному і гуманістичному вихованні. Особливості розвитку музично-естетичного виховання у 50–60-ті роки у значною мірою визначалися тим, що національна мова не була мовою державною і сфери її використання у вихованні обмежувалися. Фактична втрата національної мови послабляла зв'язки із національними культурними традиціями, звужувала обсяг цінностей, що включалися в процес споживання та робила зайвим спілкування із давніми звичаями та обрядами. Обмеження в застосуванні

української мови в суспільному житті, домінуюча роль російської мови не дозволяла увійти повноцінно ні в духовний світ російської, ні в духовність української нації. Формувалася особистість, яка орієнтувалась на посередню культуру, на цінності масового рівня, стереотипні та духовно обмежені в своїй основі. Уніфікація різних сфер культурного суспільного життя не сприяла збереженню та розвитку унікальних рис національної культури (Кияновська, 2008).

У педагогічній науці другої половини ХХ століття однією з важливих була проблема заснування науково-обґрунтованої системи музично-естетичного виховання. Без вивчення естетичних потреб, ціннісних орієнтацій молоді в галузі мистецтва таку систему неможливо було створити, тому цілком закономірним стало те, що в педагогіці актуалізувалися питання соціологічних досліджень у галузі музичного виховання і сприйняття музики, вивчення музичних смаків підрастаючого покоління, з'явилися перші монографічні роботи в цій галузі, хоча ще залишалось й багато невирішених завдань.

Важливими принципами теорії і практики музично-естетичного виховання, що спиралася на досягнення наукової думки радянських вчених і будувалися на методологічній основі марксистської теорії комуністичного виховання, були наступні: залучення до музично-естетичної діяльності широких народних мас; створення масового мистецтва, яке б сприяло самовідданій праці людини та розвитку держави тощо. Основні віхи формування й розвитку теорії музично-естетичного виховання в роботі провідних музикантів-педагогів у країні були тісно пов'язані з рухом ідей у сфері загальнотеоретичних проблем естетичного виховання. Науково-дослідна робота набувала практично-орієнтований систематичний характер у всіх галузях художньої освіти. Науковим центром естетичного виховання у Радянському Союзі став науково-дослідний інститут художнього виховання АПН. Активну участь у роботі симпозіумів, де здійснювався широкий обмін думок з проблем естетичного виховання на теоретичному рівні, ознайомлення з досвідом роботи у різних типах навчальних закладів (від дитячого садка – до вищого навчального закладу), приймали українські вчені Л. Хлебнікова, В. Бутенко, Г. Шевченко, С. Мельничук, О. Рудницька, Н. Волошина, О. Семашко, Г. Молчанова та інші. У тісному контакті з науково-дослідним інститутом художнього виховання співробітничали як окремі науковці, так і лабораторія естетичного виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки, яку очолювали Т. Цвеліх (1970–1978) та Л. Хлебнікова (1978–1992). Лабораторія у тісному співробітництві з провідними українськими філософами В. Мазепою, В. Михальовим, Л. Левчук, В. Кудіним всебічно розглядала проблеми відношення школярів

до природи, побуту, мистецтва, до естетичного досвіду та різних видів художньо-творчої діяльності. Аналіз тематики досліджень естетичного виховання впевнює, що акцент в дослідженнях було зроблено на вихованні школярів, а широку експериментальну роботу науковці проводили в експериментальних школах. Основні положення відомих у всьому світі концепцій музично-естетичного виховання Е. Жака-Далькроза, К. Орфа, З. Кодая, Д. Кабалевського ставали підґрунтям для розробки програм і методик розвитку музичних здібностей, музичної культури дитячої особистості. На засадах концепції Д. Кабалевського, Л. Хлебніковою та О. Ростовським було розроблено нові програми з музики для українських шкіл.

Музично-естетичне виховання як результат можна розглядати в двох аспектах: по-перше, це наслідок дії системи, яка зафіксована державним стандартом щодо певної освітньої системи. А, по-друге, зважаючи на те, що результатом музично-естетичного виховання є особистість, то результатом є її музично-естетичний досвід як сукупність особистісних якостей, музичних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, світогляду, музично-творчої діяльності.

Поняття «системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні» слід розуміти у двох значеннях, які тісно пов'язані між собою: як державно-адміністративна система та як педагогічний процес з виробленими принципами і методами виховання і навчання, спрямований на розвиток музично-естетичної культури підростаючого покоління.

Державна система музично-естетичного виховання підростаючого покоління визначає мету і завдання, соціально-політичну спрямованість цього процесу, підготовку кадрів, фінансування, вироблення пріоритетів. На її основі будується більш або менш чітка організаційна структура системи музично-естетичного виховання в країні – сім'я, дитячий садок, загальноосвітня та музична школа, навчальні заклади, Будинки дитячої творчості, концертні організації та філармонії, будинки народної творчості та будинки культури.

Музично-естетичне виховання, як і освіта в країні, базується на законодавчих актах, що визначають зміст і основні принципи процесу музично-естетичного виховання і навчання. До закономірностей розвитку системи музично-естетичного виховання слід віднести її залежність від матеріального та економічного стану в країні, орієнтованість процесу музичного виховання на національні культурні традиції, підґрунтя із сучасних науково-методичних досліджень, досягнень наукової музично-теоретичної думки та практично-викладацької діяльності.

Система музично-естетичного виховання – це значуща складова українського суспільства; державно-адміністративна система, яка має бути забезпечена головними чинниками: гуманітарними засадами державної політики; філософсько-культурологічними та естетичними засадами; державною підтримкою, концептуальними положеннями державної політики; ключовими принципами в галузі освіти, культури і мистецтва.

Систему музично-естетичного виховання слід розглядати у наступних вимірах: соціальний масштаб (державна, регіональна, місцева, а також у певному навчальному закладі); ступінь (дошкільна, спеціалізована початкова музична освіта, загальна, додаткова, позашкільна, професійна, післядипломна. Музичне виховання здійснюється і в сім'ї, і в самостійній організації власного дозвілля дитиною (як самовиховання) – з різною мірою педагогічного керівництва.

Основу системи музично-естетичного виховання складає зв'язок музичного виховання з естетичною сутністю музичного мистецтва, а вироблені в педагогіці мистецтва принципи і методи музичного виховання і навчання сприяють досягненню найбільшої ефективності впливу естетичної сутності музичного мистецтва на розвиток дитячої особистості. Це цілісний комплекс поєднання різноманітних елементів музичного і естетичного виховання, який дозволяє на основі їх тісної взаємодії впливати на процес розвитку духовної культури дітей і молоді в Україні.

Основним структурним елементом системи музично-естетичного виховання є особистість, оскільки мета, завдання, специфічні методи музично-естетичного виховання орієнтовані на музично-естетичний і загальний розвиток дитячої особистості, збагачення її у педагогічному процесі. Важливим аспектом у цьому процесі є урахування індивідуальних і психологічних особливостей учнів різного віку.

Процес розвитку системи музично-естетичного виховання в країні залежить від багатьох факторів, серед яких найбільш важливими виступають: взаємодія зі станом музичної культури і музичної освіти в країні, творчістю і діяльністю видатних композиторів, педагогів, концертних організацій, виконавців. У системі музично-естетичного виховання, яка є органічною частиною загального виховання дитячої особистості, визначається ієрархія елементів музично-естетичного виховання за ступенем впливу на особистість: інтерес до музики в дошкільному віці, залучення дітей до музичної діяльності в молодшому шкільному віці, накопичення музичного світогляду, досвіду різноманітної музичної діяльності в загальноосвітній школі, активна музична творчість у дитячих музичних школах, дитячих хорах, професійне навчання в спеціалізованих закладах, формування необхідності спілкування з

музичним мистецтвом протягом усього життя. Методологічна основа та принципи системи музично-естетичного виховання на сучасному етапі будуються на положеннях інтегративного підходу, важливою характеристикою якого є взаємодія різних видів мистецтв у процесі музичного виховання.

Функціонування системи музично-естетичного виховання ефективно здійснюється тоді, коли вона включається у комплекс усієї навчально-виховної роботи і здійснюється за допомогою цілеспрямованого педагогічного керівництва в усіх структурних підрозділах. Усі форми музично-естетичного виховання досягають мети тільки за умови систематичного, планомірного поєднання виховання з навчанням.

Висновки. Система музично-естетичного виховання в Україні – це важлива частина освіти і виховання, в якій на основі діалектичної взаємодії матеріально-духовних компонентів національної української культури молодими поколіннями засвоюється вітчизняна і світова музична культура, формується гуманістична культура особистості, що буде здатна протидіяти проявам бездуховності. На початку ХХІ століття збільшується потреба в усвідомленні сутнісних ознак сучасної системи музично-естетичного виховання, єдності її частин, що дасть можливість розуміння тенденцій і особливостей розвитку музичної культури підрастаючого покоління.

Література

1. Из истории советского музыкального образования: сб. материалов и документов 1918-1927 / сост. Л. А. Баренбойм. Львів, 1969. 306 с.
2. Кияновська Л. О. Українська музична культура : навч. посібник. Львів : Тріада плюс, 2008. 344 с.
3. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія. Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2007. 356 с.
4. Рзаев Ш. Р. Система эстетического виховання С. І. Миропольського. С. І. Миропольський: вчений, педагог, методист: зб. наук. пр. Серія «Педагогіка і психологія». Харків: ХДПУ, 1997. Вип.3. С. 58–65.

References

1. Barenboym, L. A. (1969). *Из истории советского музыкального образования [From the history of the soviet music education]*: collection of materials and documents 1917-1927. Lviv (rus).
2. Kyianovs'ka, L. O. (2008). *Ukrains'ka muzychna kul'tura [Ukrainian music culture]*: training manual. Lviv: Triada plus (ukr).
3. Mykhailychenko, O. V. (2007). *Muzychno-estetychne vykhovannya ditej ta molodi v Ukraini (retrospektivno-teoretychnyj aspekt) [Musical and aesthetic education of*

children and youth in Ukraine (retrospectively theoretical aspect): monograph. Sumy: Kozatskyj val (ukr).

4. Rzaev, Sh. R. (1997). *Systema estetychnogo vykhovannya S. I. Myropol's'kogo [S. I. Myropolskyj's system of aesthetic education]. S. I. Myropol's'kyy: vchenyy, pedahoh, metodyst: zb. nauk. pr. Seriya «Pedahohika i psykhohohiya»*. Kharkiv: KhDPU, # 3, 58–65 (ukr).

СУЩНОСТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЁЖИ В УКРАИНЕ

Л. Н. Сбитнева

В статье раскрыта сущностная характеристика системы музыкально-эстетического воспитания детей и молодёжи в Украине, особенности её развития в XX столетии, которое оставило в истории значительное музыкально-педагогическое наследие со сложными и неоднозначными по своей сути явлениями. Раскрыто, что в первой половине столетия формировалась широкая государственная система внешкольной работы, росла численность музыкальных и художественных школ, среди которых особый статус получили школы для одарённых детей. Это был период нововведений: создавалась уникальная система музыкально-эстетического воспитания, определялись её основные формы и методы, задания и способы взаимодействия между общим, дополнительным и специальным образованием. Обосновано, что система музыкально-эстетического воспитания в Украине — это важная часть системы образования и воспитания, в которой на основе диалектического взаимодействия материально-духовных компонентов национальной украинской культуры, в процессе активной музыкальной деятельности молодыми поколениями усваивается не только украинская и мировая музыкальная культура, но и формируется гуманистическая культура личности. Раскрыто, что понятие системы музыкально-эстетического воспитания следует понимать в двух значениях, которые тесно взаимосвязаны: как государственно-административную систему и как педагогический процесс с выработанными принципами и методами воспитания и обучения, в котором на основе тесного взаимодействия целостный комплекс разнообразных элементов музыкального и эстетического воспитания направлен на развитие музыкально-эстетической культуры подрастающего поколения.

Ключевые слова: система музыкально-эстетического воспитания, музыкальная культура, внеклассная и внешкольная музыкальная деятельность, музыкальное образование, методика музыкального воспитания, детское музыкальное творчество.

THE ESSENTIAL CHARACTERISTIC OF MUSICAL AND AESTHETIC UPBRINGING SYSTEM OF CHILDREN AND YOUTH IN UKRAINE**L. M. Sbitneva**

The essential characteristic of musical and aesthetical upbringing system of children and youth in Ukraine and the peculiarities of its development in the XX century, which left a significant musical and pedagogical heritage with difficult and ambiguous in nature phenomena are revealed in the article. In addition, it is revealed that in the first part of the century the broad state system of extracurricular activities was formed and number of music and art schools, among which a special status was given to schools for gifted children, increased. It was a period of innovations: a unique system of musical and aesthetical education was formed, and its basic methods, tasks and ways of interaction between general, additional and specialized education were distinguished. It is justified, that the system of musical and aesthetical upbringing in Ukraine is an important part of educational system, in which, on the base of dialectical interaction of national Ukrainian culture's material and spiritual components in the process of musical activity not only Ukrainian and world musical culture is assimilated by young generations, but also the humanistic culture of personality is formed. It is revealed, that the notion of musical and aesthetical upbringing system should be understood in two meanings, which are closely interrelated: as a state administrative system and as a pedagogical process with elaborated principles and methods of education, in which on the base of close interaction the holistic complex of musical and aesthetical upbringing various elements is aimed to develop the musical and aesthetic culture of rising generation.

Key words: *The system of musical and aesthetic upbringing, music culture, extra-curricular music activity, musical education, the methodology of musical education, children's musical creativity.*

Сбітнєва Людмила Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри музичного мистецтва і хореографії Інституту культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ, Україна). E-mail: Sbitneva787@yandex.ua

Sbitneva Lyudmyla Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Music Arts and Choreography, Luhansk Taras Shevchenko National University (Starobilsk, Ukraine). E-mail: Sbitneva787@yandex.ua